

RESOVIA SACRA

STUDIA TEOLOGICZNO-FILOZOFICZNE
DIECEZJI RZESZOWSKIEJ
ROK 24 (2017)

NUMER JUBILEUSZOWY
Z OKAZJI 25-LECIA
DIECEZJI RZESZOWSKIEJ

Rzeszów 2017

AGNIESZKA SKRZYPEK SBDNP

**„PRAWIE STULETNIĘ”
SŁUŻEBNICZKI DĘBICKIE W DIECEZJI RZESZOWSKIEJ
(1992-2017)**

Fot. 1. Pielgrzymka na Jasną Górę 1938. Źródło: AGSD

Historię Kościoła w Polsce wzbogaca działalność żeńskich zgromadzeń zakonnych, które wpisały się na stałe w pejzaż kościołów lokalnych przez realizację specyficznych charyzmatów. Pod koniec dziewiętnastego stulecia również Siostry Służebniczki Bogarodzicy, pierwsze czynne apostołsko zgromadzenie żeńskie powstałe na terenach polskich, uzupełniło koloryt kościelnej mozaiki, obejmując swoją posługą wiernych diecezji galicyjskich, z których trenów pod koniec XX w. utworzono diecezję rzeszowską¹.

Kolebką Zgromadzenia Służebniczek Bogarodzicy była Wielkopolska. W Podrzedzu, 3 maja 1850 roku, Edmund Bojanowski², założył pierwszą

S. DR AGNIESZKA SKRZYPEK SBDNP, członkini Zgromadzenia Służebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej (BDNP). Od 1998 posługuje jako katecheta dzieci i młodzieży. W roku 2015 obroniła pracę doktorską napisaną pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Stanisława Wilka na seminarium z Historii Zakonów w Instytucie Historii Kościoła i Patrologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Od 2010 bierze udział w pracach badawczych nad żeńskimi zgromadzeniami zakonnymi w Polsce w latach 1945–1989, prowadzonymi w Ośrodku Badawczym Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL. Autorka kilku artykułów naukowych oraz współautorka ogólnopolskiego programu dla czterolatków: „Pan Bóg kocha dzieci” pod red. ks. prof. M. Zająca. Kontakt: s.agaskrzyp@gmail.com

1. W Polsce, na skutek zmian ustrojowych po 1989, doszło do reorganizacji diecezji i prowincji kościelnych. W jej wyniku powstała m.in. diecezja rzeszowska, powołana do istnienia przez Jana Pawła II w Uroczystość Zwiastowania Pańskiego na mocy bulli „Totus Tuus Poloniae populus” (25 III 1992). Tekst bulli opublikowany w: AAS, 84(1992), s. 1099–1112.
2. Edmund Bojanowski (1814–1871). Urodził się w Wielkopolsce, należał do rodziny ziemiańskiej, kultywującej tradycje patriotyczne i religijne. Studiował najpierw we Wrocławiu, później w Berlinie, ale z powodu słabego zdrowia przerwał studia i wrócił w Poznańskie, gdzie zaangażował się w działalność społeczną. Kierowanie pracami Wydziału Literackiego Kasyna Gostyńskiego włączyło Bojanowskiego w prace nad edukacją wsi poprzez zakładanie szkoły ludowych. Współpraca z G. Potworowskim i S. Chłapowskim w Kasynie zaowocowała w późniejszym czasie zakładaniem ochronek w ich dobrach. Ochronki te dały początek Zgromadzeniu Służebniczek Bogarodzicy (1850), dla którego napisał regułę. Mimo podejmowanych prób, nie został kapłanem. Zmarł w wieku 56 lat, nazywany „drugim Wincentym a’Paulo”. Został beatyfikowany przez Jana Pawła II 13 czerwca 1999 w Warszawie. Wskutek polityki zaborczej i innych okoliczności niewoli narodowej po śmierci Założyciela powstały cztery niezależne gałęzie służebniczek: starowiejskie, dębickie, śląskie i wielkopolskie. Od 1991 służebniczki tworzą Federację Sióstr Służebniczek NMP i obecnie są najliczniejszym polskim zgromadzeniem żeńskim. Spuścizna literacka Bojanowskiego doczekała się wydania i obecnie dostępne są jego pisma: E. Bojanowski, *Dziennik. Wydanie kompletne rękopisu i luźnych kartek Dziennika wraz z zapisami dziennymi Ochronka Podrzedzka 1851–1854 i relacją s. Elżbiety Szkudłapskiej Ostatnie dni życia i pogrzeb*, objaśnił, skomentował i wstępem poprzedził L. Smółka, t. I–IV, Wrocław 2009; *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829–1871*, objaśnił, skomentował i zarysem monograficznym poprzedził L. Smółka, t. I–II, Wrocław 2001; *Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita*, t. I–II, red. E. Gigilewicz, s. M. L. Opiela, Lublin 2016; *Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita, Indeksy*, opr. W. Gigilewicz, Lublin 2016. Na temat jego działalności szerzej zob. W. Muchowicz, *Żywoć Edmunda Bojanowskiego Założyciela Ochronek na ziemiach Polskich i Zgromadzenia S.S. Służebniczek B.R.D.N.P.*, Rzeszów 1933. A. Szelegiewicz, *Edmund Bojanowski i jego dzieło*, Poznań–Warszawa–Lublin 1966; M. Kornacka, *Edmund Bojanowski (1814–1871)*, „Nasza Przeszłość”,

ochronkę, w której wychowanie dzieci powierzyl pochodzącym ze wsi młodym dziewczętom – ochroniarkom, jak je zaczęto nazywać. Praca z ludem i dla ludu, zaproponowana przez wielkopolskiego patriotę, społecznika i pedagoga, stała się niebawem na tyle atrakcyjna dla wiejskich dziewcząt, że utworzyły bractwo ochronkowe, któremu w niedługim czasie Bojanowski nadał kształt zgromadzenia zakonnego. Na uwagę zasługuje fakt, iż założyciel sam uczył ochroniarki czytania, pisania i rachunków, aby później mogły uczyć ludność wiejską. Był to swoisty rodzaj emancypacji wiejskiej kobiety, przez docenienie jej roli jako matki, piastunki i strażniczki domowego ogniska, wychowawczyni i nauczycielki, podejmującej samokształcenie. Wychowywanie zaniedbanych dzieci przez siostry, wywodzące się ze środowiska wiejskiego, w duchu wartości katolickich, ojczystej kultury i tradycji, było jednocześnie wyrazem patriotyzmu, budowaniem niepodległej Ojczyzny w sercach Polaków, a dla słuźebniczek stało się specyficznym rysem ich charyzmatu.

Pracą słuźebniczek zainteresowało się ziemianstwo i duchowieństwo poza Poznańskiem, tj. na Śląsku, w Królestwie Polskim, a także na terenie państwa austro-węgierskiego, gdzie siostry przybyły w 1861 roku na zaproszenie hrabiów Potockich. Zamieszkały w Podzwierzyńcu pod Łańcutem, a następnie otworzyły nowicjat w Starej Wsi (1865). Na początku lat osiemdziesiątych XIX wieku kolejna grupa słuźebniczek z zaboru pruskiego przybyła do monarchii Habsburgów z powodu prześladowań w ramach Kulturkampf. W Galicji znalazły schronienie w kilku ochronkach, m.in. w Przeclawiu, Chotowej i w Dębicy, gdzie dobrze uposażona przez hrabiów Karola i Karolinę Raczyńskich ochronka dała wkrótce podstawy materialne do założenia w niej nowicjatu. W wyniku polityki zaborców, a także decyzji władz duchownych w zaborze austriackim powstały dwa odrębne zgromadzenia słuźebniczek mające jednego założyciela i realizujące ten sam charyzmat służby wobec dzieci, ubogich i chorych: słuźebniczki starowiejskie (1866) i – po wyborze s. Marii Filipiak na przełożoną generalną (1891) – słuźebniczki dębickie³, nazwane tak od miasta Dębicy, gdzie powstał dom generalny.

26(1967); M. Wrońska, *Powstanie Zgromadzenia Słuźebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, Luboń 2010. Na temat działalności literacko-wydawniczej Bojanowskiego, zob. S. Chociej, *Twórczość literacka Edmunda Bojanowskiego*, „Nasza Przeszłość”, 26(1967), s. 147-221; M. Opiela, *Integralna pedagogika w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Lublin 2013; *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, red. s. M. L. Opiela, Lublin 2016.

3. Pełna nazwa zgromadzenia: Zgromadzenie Sióstr Słuźebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej (Słuźebniczki BDNP). Zgromadzenie Słuźebniczek BDNP zostało zatwierdzone przez Stolicę Apostolską 2 marca 1937.

Prawie sto lat (1893) przed powstaniem diecezji rzeszowskiej, Zgromadzenie Służebniczek Dębickich pracowało w miejscowościach na obszarze wspomnianej diecezji, będącej spadkobierczynią bogatych tradycji religijnych i obrzędowych diecezji tarnowskiej i przemyskiej, zamieszkałych w znacznej mierze przez ludność rolniczą, do której głównie kierowały swoją posługę służebniczki. Obecnie w diecezji rzeszowskiej siostry realizują charyzmat zgromadzenia w czterech miejscowościach: w Nowym Kamieniu, na dwóch placówkach w Ropczycach, w Sędziszowie Małopolskim i w Szebniach, natomiast w Zagorzycach pozostał budynek dawnej ochronki, a wśród mieszkańców wdzięczna pamięć o pracy służebniczek i prośba, aby powróciły i posługiwały, tak, jak to czyniły przez ponad sto lat (1893–2008).

Placówki służebniczek dębickich w diecezji rzeszowskiej w latach 1992–2017

Lp.	Miejscowość	Posługa na placówce	Data erekcji domu/kaplicy	Data zamknięcia	Uwagi	Przyczyna zamknięcia
1.	ZAGORZYCE 136 gm. Sędziszów, par. Zagorzycy	W 1992 posługiwały trzy siostry: pomoc w parafii, katechizacja i troska o kościół, ponadto pielęgnowanie chorych w domach, praca w gospodarstwie.	1893 Patron domu: Niepokalane Serce Maryi 1956	30 sierpnia 2008	Inicjator/fundator: gospodarz Wojciech Totoń i zgromadzenie W XIX wieku założono ochronkę, siostry uczyły także ok. 100 dzieci w szkole. Własność zgromadzenia.	Braki personalne, trudne warunki mieszkaniowe
2.	SZEBNIE 16 gm. Jasło, pow. jasielski par. pw. św. Marcina	W 1992 pracowało 7 sióstr w: ochronce, katechizacji i zakrystii oraz z posługą chorym w domach.	1905 1930 Patron: Miłosierdzie Boże 1974	-	Inicjatorem i współfundatorem był ks. proboszcz Edmund Dutschka, głównym fundatorem Jan Gorayski z żoną. Własność zgromadzenia	-

Lp.	Miejscowość	Posługa na placówce	Data erekcji domu/kaplicy	Data zamknięcia	Uwagi	Przyczyna zamknięcia
3. 4.	ROP CZYCE, ul. Św. Barbary 2 gm. Ropczyce, pow. ropczycko-sędziszowski, par. pw. Przemienienia Pańskiego	W 1992 pracowało 6 sióstr: w ochronce i katechizacji, prowadziły 3 grupy DSM-u, troszczyły się również o dwa kościoły (parafialny i pw. Matki Bożej). Okresowo pracowały dwie nowicjuszki.	1918 1990 – oratorium Patron: Św. Juda Tadeusz kaplica 3 października 1992	1950 (ochronka) -	Ks. Michał Jeż i Komitet Ochronki sprowadzili służebniczki do Ropczyc Po oddaniu siostrom budynku od 1990 mieściło się tam tzw. oratorium, w 1992 założono ochronkę. Własność zgromadzenia.	W 1950 ochronkę zlikwidowano, miasto przeznaczyło budynek na cele społeczne
	ROP CZYCE ul. Wyszynskiego, od 1977 ul. Koniewa, później Chłędowskiego gm. Ropczyce, pow. ropczycko-sędziszowski, par. pw. Przemienienia Pańskiego	Praca w gospodarstwie i pomoc siostrom z ul. Św. Barbary.	1931	1 lutego 1990 przeniesiono placówkę na ul. Św. Barbary	Inicjatorem placówki był ks. Józef Depowski.	Nieodpowiednie warunki utrzymania
5.	WITKOWICE ul. Sucharskiego 52 gm. Ropczyce pow. ropczycko-sędziszowski par. pw. Św. Michała Archanioła	W 1992 przebywało na placówce 11 sióstr. Praca przy parafii: w zakrystii i katechizacja, troska o chore siostry.	1952 Patron: Imię Maryi 1978	-	Dom wybudowany dla starszych i chorych sióstr. Własność zgromadzenia.	-

Lp.	Miejscowość	Posługa na placówce	Data erekcji domu/kaplicy	Data zamknięcia	Uwagi	Przyczyna zamknięcia
6.	SĘDZISZÓW MAŁOPOLSKI ul. Jana Pawła II 29, do 1991 ul. Świerczewskiego 29 gm. Sędziszów, pow. ropczycko-sędziszowski par. pw. Narodzenia NMP	W 1992 pracowały trzy siostry w posługach: w kuchni, pomoc w kancelarii parafialnej oraz troska o kościół i katechizacja.	7 grudnia 1958 Patron: Św. Antoni Padewski Kaplica: pw. NMP NP 20 lutego 1993	–	Dom przeniesiono z Sielca, parafia Sędziszów. Inicjatorem był ks. proboszcz Zygmunt Król. W 1958 zgromadzenie objęło pracę w parafii, potem u ojców kapucynów: 13 listopada 1962 – kuchnia; 4 września 1964 – pralnia; 2 sierpnia 1966 – w kościele Własność parafii.	
7.	NOWY KAMIENIŃ 12 gm. Kamień, pow. rzeszowski, par. pw. Najświętszego Serca Jezusowego	Od 2011 przebywa na placówce trzy siostry. Praca w ochronie (dwie grupy) oraz katechizacja w szkole, prowadzenie DSM	7 sierpnia 2011 patron domu: bł. Edmund Bojanowski 6 września 2011	–	Inicjatorem placówki był ks. proboszcz Marian Gwizdek Własność parafii.	-

Źródło: AGSD, *Księga otwarcia i zamknięcia placówek, dokumentacja poszczególnych placówek*; sygn. MH 127, *Katalog 1992, Katalog 2016*

Pierwszym domem służebniczek dębickich na interesującym nas obszarze była założona 1 czerwca 1893 roku ochronka w Zagorzycach. Powstała dzięki tamtejszemu gospodarzowi Wojciechowi Totoniowi, który „przekazał całe swoje mienie na rzecz ochronki”, natomiast zgromadzenie miało wykończyć budowę ochronki i pokryć koszty „sprowadzenia się siostr”: s. Klary Mencil, s. Bronisławy Okulickiej oraz s. Aleksandry Dadejówny⁴. Jedna siostra pracowała w ochronie przy około dziewięćdziesięciu dzieciach. Ochroniarki

4. Archiwum Diecezji Tarnowskiej (ADT), sygn. AEpCT, A/88, Brzeziński do bpa Łobosa, Tarnów, 27 III 1895.

przygotowywały ponadto dzieci i ludność do pierwszej spowiedzi (80 osób) i Komunii Świętej (51 osób), dla starszych dziewcząt prowadziły naukę robót ręcznych, opiekowały się chorymi w domach (67 odwiedzin chorych) czuwały przy konających (4 noce)⁵. Służebniczki prowadziły także szkołę, do której uczęszczało około sto dzieci. Siostry utrzymywały się głównie z darowanego im pola, na którym pracowały przy każdej robocie kobiecej, jak podkreślono w pierwszym sprawozdaniu⁶.

Ochronka rozwijała swoją działalność dzięki pracowitej posłudze sióstr, a także dzięki ofiarom dobrodziejów. Należał do nich m.in. właściciel folwarku w Górze Ropczyckiej, Zdzisław Tarnowski, który w latach trzydziestych XX wieku nie tylko doposażył ochronkę przez darowiznę gruntu, ale zaproponował pomoc w budowie nowego budynku ochronki przez ofiarowanie wagonu cegieł⁷. W Archiwum Głównym Służebniczek w Dębicy (AGSD) zachowały się zarówno ciekawe odpisy sprawozdań z pracy sióstr czy też Książeczka wkładek oszczędności, której właścicielem był Fundusz Budowy Ochronki⁸, jak i zdjęcia z budowy ochronki. W latach pięćdziesiątych, gdy zabierano siostrom ich własność oraz likwidowano ochronki, siostry zostały zmuszone do zmiany charakteru placówki. Ochronka została przekształcona na tzw. placówkę charytatywną. Służebniczki jednak nadal posługiwały dzieciom, katechizowały, gromadziły w swojej kaplicy ludność na modlitwę, odwiedzały chorych, troszczyły się o miejscowy kościół parafialny. Pracowały w polu z pomocą bardzo życzliwie do nich ustosunkowanej ludności. Do początku XXI wieku były nawet plany budowy nowej ochronki, które, niestety, nie doczekały się realizacji. Archiwalne dokumenty i interesujące fotografie, które się zachowały, wskazują na zażyłość sióstr z mieszkańcami Zagorzyc, stąd chyba nie dziwią ciepłe wspomnienia o służebniczkach, przywoływane przez wychowanków sióstr, czy też prośby kierowane przez mieszkańców do władz zgromadzenia o posługę służebniczek w tej okolicy.

5. ADT, sygn. AEpCT, A/87, Sprawozdanie z 1894.

6. Tamże.

7. „Czyniąc zadość życzeniu Wielebnego zgromadzenia, oddaję na własność dla ochronki w Górze Ropczyckiej trzy ćwierci morga gruntu z folwarku Góra Ropczycka. Grunt wskaże i odda w posiadanie ochronce p. Śmiałowski dyrektor dóbr sędziszowskich, który w tej sprawie z Wielebnymi Siostrami już się porozumiewał. Ponadto na życzenie sióstr gotów jestem darować, jako pomoc na budowę ochronki jeden wagon cegły, loco cegielnia w Chmielowie. Polecając się modlitwom Wielebnych Sióstr, przesyłam wyrazy prawdziwego poważania oraz z serdeczne życzenia Szczęść Boże dla nowopowstającej instytucji”. AGSD, sygn. DZ 279, Zdzisław Tarnowski do Zgromadzenia SS. Służebniczek w Dębicy na ręce Wielebnej Siostry Przełożonej Doroty Biendary, Dzików, 26 II 1935 (odpis).

8. AGSD, sygn. DZ 279, Książeczka Wkładek Oszczędności.

Fot. 2. Służebniczki z Zagorzyc z mieszkańcami pod koniec lat trzydziestych.
Źródło: AGSD

Fot. 3. Budowa nowej ochronki w Zagorzycach przed wybuchem II wojny światowej. Źródło: AGSD

Fot. 4. Dom w Zagorzycach 2007. Źródło: APT, sygn. MH 128.

Fot. 5. Kaplica w domu sióstr w Zagorzycach. Źródło: APT, sygn. MH 128.

Najstarszą działającą obecnie ochronką słuźebniczek dębickich w diecezji rzeszowskiej jest placówka w Szebniach⁹. Fundatorem był dziedzic Szebni, Jan Gorayski i jego żona, zaś inicjatorem i współfundatorem ks. proboszcz Edmund Dutschk. W 1912 roku zawarli oni umowę z ówczesną przełożoną generalną matką Dorotą Biendarą¹⁰. Prace przy budowie rozpoczęto rok później, ale wybuch pierwszej wojny światowej nie pozwolił na ich kontynuację; do sprawy sprowadzenia sióstr i budowy domu dla nich wracano kilka razy po odzyskaniu przez Polskę niepodległości¹¹. Uwieńczeniem wysiłków było otwarcie domu 3 czerwca 1930 roku. Na placówkę skierowano przełożoną s. Klaudię Franciszkę Wawrzyniak, do pracy z młodzieżą s. Laurettę Dudzińską oraz do dzieci w ochronce s. Alkantarę Rataj. Oprócz zajęć z dziećmi w ochronce siostry uczyły katechizmu, prac ręcznych. Prowadziły kursy kroju, szycia i gotowania. Założyły Stowarzyszenie Młodych Polek i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży. Kronika domu w Szebniach zawiera fotografie z lat trzydziestych ukazujące tę posługę sióstr¹². Siostry pomagały także potrzebującym i chorym. W kościele parafialnym zdobiły ołtarze i troszczyły się o czystość bielizny kościelnej. Podstawą ich utrzymania była praca w polu i dobrowolne, zazwyczaj niewielkie datki, które otrzymywały za posługę chorym. W czasie drugiej wojny światowej pozostały na miejscu, niosąc pomoc okolicznej ludności. Siostra Eufrozyna Kalisz, dzięki dobrej znajomości języka niemieckiego, pomogła wielu osobom przetrwać wojnę, uniknąć wywózki na roboty itp.

Po drugiej wojnie światowej do ochrony przychodziło około stu dzieci, później od pięćdziesięciu ośmiu do sześćdziesięciu. W wyniku nowej sytuacji politycznej charakter pracy sióstr uległ zmianie. 1 maja 1950 roku ochronkę przekształcono w przedszkole „Caritas” pod nadzorem Zrzeszenia Katolików „Caritas”. Pomieszczenia były własnością sióstr, a Zrzeszenie „Caritas” korzystało z nich bezpłatnie, kierowniczką została s. Urszulina Cichońska. Stopniowo zaczęto jednak wprowadzać zarządzenia zmierzające do usunięcia sióstr z pracy wychowawczej. Decyzją władz powiatowych w Jaśle z 19 lipca 1962 lokal użytkowany dotąd przez Zrzeszenie „Caritas” w Szebniach przydzielono dla celów przedszkola wiejskiego. Ochronka podzieliła los większości przedszkoli, które

9. Na temat tej ochrony powstała ciekawa praca magisterska s. Małgorzaty Opiela, *Działalność Sióstr Słuźebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanej Poczętej w Szebniach w latach 1930–2000*, Tarnów 2004 (mps, dalej cyt.: *Działalność Sióstr*)

10. AGSD, Umowa co do ochrony w Szebniach z 1912 (oryginał, bez sygn.).

11. Szerzej zob. *Działalność Sióstr*.

12. ASS (Archiwum Słuźebniczek w Szebniach), Kronika domu SS. Słuźebniczek w Szebniach (bez sygn.).

dotąd siostry prowadziły, tzn. w ich własności urządzono przedszkole, w którym zatrudniono personel świecki, a siostry zwolniono.

Po wyprowadzeniu się przedszkola do wyremontowanej szkoły, siostry podejmowały próby opieki nad małymi dziećmi w swoim domu, gdzie od 1986 roku zaczęła nieformalnie funkcjonować ochronka. Przychodziło do niej około piętnaścioro dzieci w wieku od dwóch do pięciu lat. W 1990 roku zdecydowano o likwidacji państwowego przedszkola. W rozporządzeniu wydano m.in. zarządzenie, w którym „zapewniono dzieciom z Państwowego Przedszkola w Szebniach miejsce w zakładzie opiekuńczym prowadzonym w tym budynku przez zakon Sióstr Służebniczek. Wydzierżawiono z dniem 1 marca 1990 r. budynek Państwowego Przedszkola w Szebniach wraz z wyposażeniem na Ochronkę dla dzieci prowadzoną w ramach akcji opiekuńczej przez Zakon Sióstr Służebniczek w Szebniach”¹³. W ten sposób powróciła tradycja wychowania dzieci przez służebniczki. W kościele odbyła się Msza Święta, a po niej otwarcie i poświęcenie ochronki¹⁴. Obecnie na placówce posługuje pięć sióstr. Dwie prowadzą grupy przedszkolne (razem pięćdziesięcioro dzieci). Jedna siostra katechizuje w szkole, ponadto jedna siostra jest zakrystianką i jedna angażuje się w prace domowe.

Fot. 6. Ochronka w Szebniach, ok. 1980. Źródło: AGSD

13. ASS, Zarządzenie Nr 2 Naczelnika Urzędu Gminy w Jasle, §1, pkt 2 i 3, 1990.

14. *Działalność Sióstr*, s. 55.

Fot. 7. Kaplica w ochronce w Szebniach, u góry przed remontem, na dole stan obecny, 2017. Źródło: AGSD

Drugą prężnie działającą placówką opiekuńczo-wychowawczą dla dzieci przedszkolnych w diecezji rzeszowskiej jest ochronka w Ropczycach. Służebniczki do Ropczyc sprowadził, jak zapisano w Księdze Otwarcia domów, ks. Michał Jeż i Komitet. 1 marca 1918 roku otwarto ochronkę im. Św. Józefa¹⁵. Pod koniec lat dwudziestych XX wieku w ochronce na ul. Kolejowej mieściła się również Doksztalująca Szkoła Zawodowa i Kursy Zaoczne Bielizniarstwa¹⁶; ich kierownikiem był pochodzący z Ropczyc ks. Józef Depowski, który po studiach w Szwajcarii oddał się pracy w szkolnictwie średnim w Ropczycach, m.in. kierował gimnazjum klasycznym w 1929 roku. Jako prezes Stowarzyszenia Ochronki Św. Józefa starał się, aby dom, w którym się mieściła, stał się własnością Zgromadzenia. Nie doszło do tego z powodu sprzeciwu niektórych członków Stowarzyszenia, będącego właścicielem budynku¹⁷. Chciał również przyjść z pomocą młodzieży, dlatego na ojcowiznie rozpoczął budowę bursy, ale pomysł ten upadł z powodu braku funduszy. Zniechęcony niepowodzeniami wyjechał do Inowrocławia. Z powodu ciężkich kłopotów zdrowotnych powrócił jednak do Ropczyc. W czasie choroby opiekowały się nim w domu rodzinnym na tzw. „górcę” służebniczki pracujące w ochronce (s. Salezja Błaszczak). Wdzięczny za pielęgnację w chorobie oddał siostrom na budowę domu dla starszych sióstr ojcowiznę¹⁸. W 1931 roku otworzono na „górcę” placówkę będącą własnością zgromadzenia. Po rozbudowie przebywały w tym domu starsze i schorwane siostry.

15. AGSD, Księga otwarcia domów (pierwsza księga) nr 85, sygn. I-A-d-6e/1; Archiwum Służebniczek w Ropczycach (ASR), Kronika Służebniczek w Ropczycach, s. 28 (bez sygn.).

16. ASR, Kronika Służebniczek w Ropczycach, s. 5.

17. Tamże.

18. Przeznaczył na ten cel dochód ze sprzedaży swojej pracy doktorskiej *Kaplica Zygmuntowska i Ołtarz Srebrny w katedrze na Wawelu*, którą wydał w 1937. AGSD, sygn. DZ 39, Odezwa ks. Depowskiego, Ropczyce, 10 X 1937.

Fot. 8. Dom w Ropczycach na „górcze”, lata trzydzieste XX wieku. Od lewej siedzi s. Floriana Wysoczańska, za nią s. Agata Kils, w łóżku s. Otylia Wałacek, przy łóżku stoi s. Salezja Błaszak, obok stoją s. Regina Kaput, s. Ekspedyta Borowiec, siedzi: s. Marta Węgrzyn i ks. dr Józef Depowski

W czasie drugiej wojny światowej dom „na górce” był schronieniem dla uciekinierów, a także sióstr przybyłych tu z Dębicy w 1944 roku, podczas wysiedlenia. W czasie okupacji służebniczki prowadziły w ochronce internat dla młodzieży żeńskiej oraz kursy szycia, które uratowały wiele osób przed wywiezieniem na roboty do Niemiec. Do 1950 roku siostry pracujące w ochronce na ul. Kolejowej i siostry „z górki” współpracowały, wychowując dzieci i młodzież. Później służebniczki zostały usunięte z ochronki na skutek polityki władz komunistycznych. Zlikwidowano Stowarzyszenie prowadzące ochronkę, a ponieważ nie przekazało ono wcześniej budynku na własność zgromadzenia, miasto stało się właścicielem nieruchomości. Siostry zmuszono do opuszczenia budynku i oddano go na cele społeczne. Mieścił się tam Urząd Miejski, później Ośrodek Zdrowia, a także Izba Porodowa¹⁹. Dom „na górce” stał się tzw. placówką charytatywną, tzn. siostry podjęły opiekę nad kościołem parafialnym i kościołem z cudownym obrazem Matki Bożej, niosły pomoc chorym, organizując punkt samarytański.

19. ASR, Kronika Służebniczek w Ropczycach, s. 29.

Fot. 9. Ropczyce dom „na górce”, ul. Chłędowskiego 33, 1972. Źródło: AGSD

Z końcem lat siedemdziesiątych słuźebniczki podjęły katechizację dzieci przedszkolnych oraz opiekę nad dziećmi w ochronce organizowanej w domu sióstr „na górce”. W latach osiemdziesiątych liczba dzieci zaczęła wzrastać z kilkunastu do około dwudziestu. Warunki były bardzo trudne i po zmianach ustrojowych, w latach dziewięćdziesiątych, gdy zwrócono zgromadzeniu budynek przy obecnej ul. Św. Barbary, siostry tam się przenieśli. Po remoncie i rozbudowie prowadzą dwuoddziałową ochronkę. Dbają o czystość bielizny i dekoracje w kościele parafialnym oraz włączają się w prace duszpasterskie. Obecnie na placówce przebywa osiem sióstr.

Fot. 10. Ropczyce, Ochronka służebniczek dębickich ul. Św. Barbary 2, 2015.
Źródło: AGSD

Fot. 11. Ropczyce, kaplica w ochronie służebniczek dębickich ul. Św. Barbary 2,
2015. Źródło: AGSD

Placówka w Witkowicach została założona jako tzw. placówka charytatywna na początku lat pięćdziesiątych. Był to czas, gdy siostronom zakonnym w świetle prawa zabierano ich własność, usuwano z pracy w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, takich jak: szkoły, przedszkola, ochronki, internaty czy bursy. Siostry traciły nie tylko możliwości wpływu na wychowanie i edukację młodego pokolenia, ale również źródła utrzymania. Zgromadzenia zakonne szukały więc sposobu przetrwania tego okresu. Z pomocą przychodzili im zarówno świeccy jak i duchowieństwo.

Do Witkowic (obecnie Ropczyce, ul. mjr H. Sucharskiego) siostry służebniczki przyjechały na zaproszenie ks. proboszcza Jana Jarosza, który 10 listopada 1952 roku zaproponował im mieszkanie w domu należącym do parafii w zamian za pomoc w ubieraniu kościoła, dbanie o czystość bielizny ołtarzowej, uprawianie plebańskiego pola (2 ha). Siostry rozpoczęły pracę w trudnych warunkach mieszkaniowych, ale stosunkowo szybko odnalazły się w środowisku, między innymi poprzez opiekę nad chorymi w parafii, szycie szat liturgicznych, a także przez przygotowywanie do wczesnej Komunii Świętej dzieci przedszkolnych oraz do Pierwszej Komunii Świętej dzieci nieuczęszczające na katechizację. Były to dzieci rodziców obojętnych religijnie i należących do partii (w tym względzie miała sporo zasług s. Baltazara Rogowska). Siostry katechizowały również w odległych wioskach (np. Kozodrzy), ponadto uczyły miejscowe dziewczęta robót ręcznych, przedzenia wełny, robienia swetrów²⁰.

Z myślą o siostrach starszych i chorych podjęto starania o budowę nowego domu. Jak wynika z zapisów w domowej kronice, nie było łatwo i prace budowlane trwały kilkanaście lat mimo, że ksiądz Jarosz, wyjeżdżając do Brazylii na misje, ofiarował siostronom dwa hektary pola²¹. W budowie domu finansowo pomógł zgromadzeniu Klub Witkowice i Pietrzejowa z USA – prezes, Michał Godek, sekretarz, Michał Koziński oraz Karolina Kwale, Maria Zelek, Józef Stachnik i Karol Brandys, który, jako delegat Klubu z Chicago wybrał pierwszą łopatę ziemi pod budowę. Inicjatorem w tej sprawie był dziennikarz Władysław Kuman. Prosił on o wsparcie finansowe dla sióstr budujących swój dom w Witkowicach, pisząc artykuły w gazecie. Władze nie pozwalały siostronom przez dłuższy czas na budowę domu, dlatego całą inwestycję przejął na siebie Jan Stachnik, ojciec czterech sióstr służebniczek dębickich. Napotykał na liczne trudności i był szykanowany przez ówczesne władze, wzywany na

20. ASW, Kronika Domu Sióstr Służebniczek w Witkowicach (bez sygn. i bez paginacji).

21. Pole decyzją Naczelnika Miasta i Gminy w Ropczycach przekazano 21 czerwca 1978 na rzecz państwa. Archiwum Służebniczek w Witkowicach (ASW), Dokumentacja domu, Decyzja Naczelnika Miasta i Gminy w Ropczycach Nr.8220\81\78.

przesłuchania²². Dom szczęśliwie powstał i w Witkowicach zamieszkały siostry starsze i chore na czas budowy domu generalnego w Dębicy na początku lat osiemdziesiątych. W tym też okresie służebniczki z Witkowic zaangażowały się w prace katechetyczne, prowadzenie Dziewczęcej Służby Maryjnej oraz podjęły współpracę z ojcami kapucynami z Sędziszowa Małopolskiego i duchowieństwem diecezjalnym; m.in. s. Eleonora Salamon była delegatką z dekanatu na IV Synod Diecezji Tarnowskiej (1984)²³.

Od momentu powstania diecezji rzeszowskiej służebniczki z tej placówki, jako pielęgniarki środowiskowe, podejmowały współpracę z oddziałem „Caritas” w Ropczycach w opiece nad chorymi. Ze sprawozdania za rok 2015 wynika, że dwie siostry: s. Łucjana Baran i s. Elżbieta Żelasko, pracujące w NZOZ Centrum Pielęgniarstwa Środowiskowo Rodzinnego Stacja Opieki Caritas, ul. Mickiewicza 59 w Ropczycach, objęły opieką około 4400 chorych²⁴. Ponadto siostry z domu odwiedzały trzy rodziny w środowisku, niosąc im pomoc medyczną, posiłek, czasem rozmowę. Obecnie na placówce przebywa pięć sióstr. Angażują się przede wszystkim jako pielęgniarki w stacji Caritas w Ropczycach, niosą specjalistyczną pomoc chorym i potrzebującym w odległych miejscowościach Pogórza Ropczyckiego, a także pracują w zakrystii pomagają w parafii, opiekują się potrzebującymi. W ostatnim czasie angażowały się w duszpasterskie inicjatywy diecezjalne, m.in. w przygotowanie ŚDM poprzez uczestniczenie w peregrynacji symboli ŚDM krzyża i ikony Matki Bożej w dekanacie ropczycko-sędziszowskim (8 czerwca 2015).

22. ASW, Kronika Domu Sióstr Służebniczek w Witkowicach.

23. Tamże.

24. AGSD, sygn. PT 34, Sprawozdanie przełożonej domu w Ropczycach ul. mjr. H. Sucharskiego 52 za rok 2015, s. 1

Fot. 12. Dom i kaplica słuźebniczek dębickich w Ropczycach-Witkowicach, 2017.
Źródło: AGSD

Domem słuźebniczek o podobnym charakterze posługi była placówka w Sędziszowie Małopolskim, założona 7 grudnia 1958 roku, po przeniesieniu wspólnoty sióstr z Sielca. Inicjatorem przeniesienia był ks. proboszcz Zygmunt Król, pełniący wówczas obowiązki dziekana. Po wizycie duszpasterskiej w Sielcu,

zapoznaniu się z trudnymi warunkami, w jakim przebywały siostry, takimi jak choćby duża odległość od kościoła, zaproponował matce generalnej Joeli Piłat przeniesienie sióstr do domu parafialnego w Sędziszowie Małopolskim. Trzy siostry rozpoczęły pracę w przygotowanym dla nich mieszkaniu – nowej placówce, podejmując następujące obowiązki: s. Olga Banasik prace domowe i w kuchni, s. Wirgilia Wierzbicka katechizacja dzieci oraz s. Wiesława Czosnyka zajmowanie się gospodarstwem i polem, które siostry otrzymały na swoje utrzymanie od księdza proboszcza²⁵. W latach sześćdziesiątych zgromadzenie objęło pracę u ojców kapucynów (13 listopada 1962 w kuchni; 4 września 1964 w pralni; 2 sierpnia 1966 w kościele). Do połowy 2017 roku siostry pracowały w parafii, starając się włączać w inicjatywy duszpasterskie i apostolskie, odwiedzały również chorych w domach. Prowadziły Rodzinę Błogosławionego Edmunda Bojanowskiego liczącą dziewiętnastu członków.

Fot. 13. Sędziszów Małopolski, dom parafialny, w którym mieszkają słuźebniczki dębickie, 2014. Źródło: AGSD

25. Archiwum Słuźebniczek w Sędziszowie Małopolskim (ASSM), Kronika Domu Sióstr pracujących przy parafii w Sędziszowie Małopolskim, ul. Świerczewskiego 31, t. I, 1968–2000, s. 3.

Fot. 14. Kaplica w domu słuźebniczek dębickich w Sędziszowie Małopolskim, 2014. Źródło: AGSD

Najmłodszą placówką słuźebniczek dębickich w diecezji rzeszowskiej jest dom w Nowym Kamieniu. Został założony sześć lat temu z inicjatywy miejscowego proboszcza Mariana Gwizdaka, któremu bardzo zależało na edukacji najmłodszych parafian przez żeńskie zgromadzenie zakonne (wcześniej przedszkole w tej miejscowości prowadziły siostry nazaretanki). Dom został erygowany 7 sierpnia 2011 roku. Otwarcia placówki dokonała matka generalna Maksymilla Pliszka w obecności radnych generalnych: s. Mieczysławy Pyśkiewicz, Haliny Rosiek i Savii Bezak oraz przełożonej prowincji tarnowskiej, s. Małgorzaty Powrózek, wraz z radnymi prowincji. Do pracy z dziećmi zostały przydzielone trzy siostry: Bernadetta Graniczny, przełożona wspólnoty skierowana została do katechizacji w szkole, a siostry Justyna Marzec i Małgorzata Pieniążek do pracy w przedszkolu²⁶. Nowo erygowany dom jest własnością parafii. Gdy rada generalna zgromadzenia zdecydowała, że w Nowym Kamieniu powstanie placówka, ksiądz proboszcz, po otrzymaniu wiadomości 18 maja 2011 roku, natychmiast przystąpił do remontu budynku parafialnego, w którym wcześniej mieszkały nazaretanki. Sam dopilnowywał prac remontowych i stopniowo doposażał dom w podstawowe meble i sprzęt codziennego

26. Archiwum Słuźebniczek w Kamieniu (ASK), Kronika domu zakonnego Sióstr Słuźebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej – dębickich w Nowym Kamieniu 12, t. 1, Od Roku 2011, s. 1–3.

użytku. Od początku siostry spotkały się z ogromną życzliwością i otwartością parafian, którzy odwiedzali słuźebniczki, niosąc dobre słowo czy produkty żywnościowe²⁷.

Słuźebniczki mieszkają w domu blisko kościoła, zaś do szkoły i przedszkola parafialnego dojeżdżają około dwa kilometry samochodem. Parafia jest organem prowadzącym przedszkole, które otrzymuje dotacje z gminy. Do placówki uczęszcza trzydziestoosobowa grupa trzy- i czteroletnich dzieci. Siostry realizują takie same cele i zadania, jak w innych ochronkach słuźebniczek, m.in. poprzez prowadzone zajęcia według „Programu wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego”²⁸. Siostry zwracają w nich przede wszystkim uwagę na integralne wychowanie dziecka poprzez odwoływanie się do katolickich i patriotycznych wartości, będących dla słuźebniczek priorytetem wychowawczym dzieci i młodzieży. W roku szkolnym 2016/17 s. Małgorzata Marcinek katechizowała dzieci i młodzież: klasy „O” (dwa oddziały), klasy szkoły podstawowej od I do VI i pierwsze klasy gimnazjum. Razem ponad dwieście dzieci z parafii Kamień i nie tylko (kilkoro dzieci z sąsiednich parafii). Prowadziła też spotkania grupy Dziewczęcej Służby Maryjnej, do której należy obecnie dwadzieścia dziewczęć dziewcząt od klasy III szkoły podstawowej do klasy I gimnazjum. W czasie świątecznym została utworzona grupa Kolędników Misyjnych w liczbie pięćdziesięciu dwu uczniów ze szkoły i dwunastu opiekunów dorosłych, którzy 6 stycznia 2017 przeprowadzili kolędę misyjną. Od kilku lat siostry starają się angażować osoby świeckie: rodziców i mieszkańców w realizację charyzmatu Edmunda Bojanowskiego, w czym bardzo pomaga miejscowy ksiądz proboszcz.

27. Tamże.

28. Program autorski s. M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarczyk, s. A. Kornobis, s. Z. Zymróz, s. S. Chudzik – słuźebniczek dębickich, opracowany na podstawie pism i założeń wychowawczych Edmunda Bojanowskiego, zatwierdzony przez MEN 3 października 2008, nr dopuszczenia: DPN-5002-19/08.

Fot. 15. Dzień Małego Polaka w przedszkolu, s. Iwona Szopa, Nowy Kamień 2016.
Źródło: Ze zbiorów Służebniczek Dębickich w ASK

Fot. 16. Jesienny spacer dzieci z wychowawczyniami (p. Elżbieta N. i s. Iwona Szopa)
przed budynkiem przedszkola w Nowym Kamieniu, 2016. Źródło: Ze zbiorów
Służebniczek Dębickich w ASK

Na terenie diecezji rzeszowskiej posługuje w sumie dwadzieścia cztery siostry służebniczki dębickie w pięciu placówkach w czterech miejscowościach (Nowy Kamień, Ropczyce, Sędziszów, Szebnie)²⁹. Siostry prowadzą trzy przedszkola (ochronki) w Nowym Kamieniu, Ropczycach i w Szebniach, również w trzech miejscowościach katechizują dzieci i młodzież tj. w Nowym Kamieniu, Sędziszowie Małopolskim i w Szebniach. Tam, gdzie pracują, starają się szerzyć kult bł. Edmunda Bojanowskiego, między innymi poprzez zakładanie Rodzin Błogosławionego Edmunda (RBE), przez co upowszechniają charyzmat założyciela wśród ludzi świeckich. Na terenie diecezji rzeszowskiej powstały cztery RBE. W Nowym Kamieniu należy osiemnastu dorosłych i szesnaścioro dzieci, w Ropczycach trzydziestu czynnych członków, dwadzieścioro dzieci i trzydziestu siedmiu wspierających, czyli takich, którzy nie uczestniczą w spotkaniach, tylko się modlą w intencji pozostałych członków i zadań, które realizują. W Sędziszowie Małopolskim jest dziewiętnastu członków, a w Szebniach dwudziestu³⁰.

Wydaje się, że służebniczki dębickie w diecezji rzeszowskiej stanowią raczej nieliczną grupę, co można zauważyć z danych zawartych w tabeli 1. Od czasu powstania diecezji (1992) liczba służebniczek pracujących na tym terenie zmniejsza się; tylko w jednym roku (2011) było nieco więcej, bo trzydzieści dwie siostry. W roku 2017 w porównaniu do 1992 ubyło sześć siostr. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest z pewnością spadek demograficzny, a także malejąca liczba powołań. Siostry niosą jednak różnorodną pomoc w parafiach swojej posługi, aktywnie włączając wiernych w pracę przy wspólnie prowadzonych dziełach (np. ochronki), jak również w duchowość świeckiego błogosławionego, który może być wzorem twórczego chrześcijańskiego zaangażowania w życie społeczne. W ten sposób jednoczą środowiska wokół dobra, przez co osoba Edmunda Bojanowskiego staje się bardziej znana i żywa w diecezji. Możemy chyba pokusić się o stwierdzenie, że kościół lokalny, jakim jest diecezja rzeszowska, dzięki posłudze różnych zgromadzeń zakonnych, w tym i służebniczek, rzeczywiście żyje świętymi i błogosławionymi, co w rocznicę srebrnego jubileuszu powstania diecezji, której patronuje bliska służebniczkom, poprzez swój charyzmat, bł. Karolina Kózka, niesie nadzieję odnowy i świeżego powiewu Ducha Świętego.

29. Od połowy 2017 placówka w Sędziszowie przestała istnieć, została zamknięta.

30. AGSD, sygn. PT 34, Sprawozdania przełożonych z placówek w Nowym Kamieniu, Ropczycach ul. Św. Barbary 2, Sędziszowie Młp. i Szebni za rok 2015.

Liczba słuźebniczek dębicckich pracujących w diecezji rzeszowskiej
w latach 1992–2017

Rok	Liczba sióstr						
	Nowy Kamień	Ropczyce, ul. Św.Barbary	Ropczyce - Witkowice	Sędziszów Młp.	Szebnie	Zagorzycze	Razem
1992		6	11	3	7	3	30
1993		6	11	3	7	3	30
1994		8	10	4	7	3	32
1995		8	9	4	6	3	30
1996		7	8	4	6	3	28
1997		8	8	4	6	2	28
1998		7	7	4	6	2	26
1999		9	7	5	6	2	29
2000		9	7	4	6	2	28
2001		9	8	4	6	2	29
2002		9	7	4	6	2	28
2003		9	7	5	5	2	28
2004		9	8	5	5	2	29
2005		8	8	5	5	2	28
2006		8	6	5	5	2	26
2007		7	7	4	5	3	26
2008		8	6	4	5	2	25
2009		7	10	4	5		26
2010		8	9	5	6		28
2011	3	8	10	5	6		32
2012	3	8	8	4	6		29
2013	3	8	8	4	6		29
2014	3	7	8	3	6		27
2015	3	7	9	3	6		28
2016	3	7	5	3	5		23
2017	3	8	5	3	5		24

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z AGSD, sygn. MH 127-189, Katalogi Zgromadzenia 1992-2016; sygn. PT 34, Sprawozdania z Prowincji Tarnowskiej z lat 1999,2015. Dane z 2017 wg aktualnego spisu Kancelarii Generalnej w Dębicy.

„ALMOST A HUNDRED YEARS OLD”.
THE CONGREGATION OF THE SISTERS SERVANTS IN
DĘBICA IN RZESZOW DIOCESE (1992–2017)

Summary

The Servants of Dębica have been fulfilling the charisma which has been understood anew in the signs of the times after obtaining a full autonomy in 1891 in Tarnow Diocese. Since then, the Congregation has been working as an

independent branch of The Servants Convent of the Mother of God (founded by Edmund Bojanowski in Wielkopolskie Province in 1850). In the community of the Church of Rzeszów have been present since the creation of the diocese in 1992, although in this area have been operating since almost a century (1893). In the diocese of Rzeszów, the servants of Dębica fulfill their ministry directly from the charism, primarily in the fields of education, education and catechesis of the youngest, and the service of the weakest: sick and in need of care. The maids are working in 5 localities (Nowy Kamień, Ropczyce, Ropczyce - Witkowice, Sędziszów, Szebnie). They are guided by 3 orphanages (Nowy Kamień, Ropczyce, Szebnie).

Słowa kluczowe: charyzmat, diecezja rzeszowska, Edmund Bojanowski, służebniczki dębickie, ochronki

Key words: charisma, Rzeszow Diocese, Edmund Bojanowski, The Congregation of the Sisters Servants in Debica, orphanage

BIBLIOGRAFIA

- Bojanowski E., *Dziennik. Wydanie kompletne rękopisu i luźnych kartek Dziennika wraz z zapisami dziennymi Ochronka Podrzecka 1851–1854 i relacją s. Elżbiety Szkudłapskiej Ostatnie dni życia i pogrzeb*, objaśnił, skomentował i wstępem poprzedził L. Smółka, t. I–IV, Wrocław 2009.
- Chociej S., *Twórczość literacka Edmunda Bojanowskiego*, „Nasza Przeszłość”, 26(1967), s. 147–221.
- Kornacka M., *Edmund Bojanowski (1814–1871)*, „Nasza Przeszłość”, 26(1967).
- Muchowicz W., *Żywoć Edmunda Bojanowskiego Założyciela Ochronek na ziemiach polskich i Zgromadzenia S.S. Służebniczek B.R.D.N.P*, Rzeszów 1933.
- Opiela M., *Działalność Sióstr Służebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej w Szebniach w latach 1930–2000*, Tarnów 2004 (mps).
- Opiela M., *Integralna pedagogika w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Lublin 2013.
- Skrzypek A., *Służebniczki Dębickie w diecezji tarnowskiej w latach 1891–1989*, Dębica 2015.
- Szelegiewicz A., *Edmund Bojanowski i jego dzieło*, Poznań–Warszawa–Lublin 1966.
- Wrońska M., *Powstanie Zgromadzenia Służebniczek Bogarodzicy Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, Luboń 2010.